

Pap Gábor

"...ÉS KÉPÉT ELBORÍTJA MAJD A FÉNY"

Lapozgat az ember az Ókeresztény kor dokumentumai között, és minduntalan – ismert és eldugott, kánonikus és apokrif irások között egyképpen – **fényhasonlatokra** bukkan. "En vagyok a világ világossága" – vallja magáról a Szabadító János evangélistánál. Tamás, az egyik apokrif evangélium szerzője meg ezt mondja a maga Jézusával: "Az emberek képek nyilatkoztattak ki, a fény azonban benne rejtve maradt az Atya fényének képében. Ki lesz majd nyilatkoztatva, és képét elborítja majd a fény." (Vanyó László fordítása)

Miúgya csak erre a textusra akarna rimelni Kappadókia IV. századi tudós-költő fia, Nazianzi Szent Gergely, amikor így ír híres-szép Esti himnuszában:

*"Te fény az örök fényből,
Te szentlelket kiöltő,
a hármas fényt egyetlen
dicsőséggé sűrítő,
ki vak homályt elűztél,
ki tiszta fényt teremtetél,
hogy minden állhatatlan
anyagot fénybe állass,
formálva máig erőn
jó rendjét a világnak.
Ki megvilágosítád
az ember észét tudással,
és így a fenti fénynek
lett lenti képe maga,
hogy fény a fényre nézzen
és minden fényben égjen..."*

(Ritókó Zsigmond fordítása)

Ezzel máris itt vagyunk a tufahalmokba vájt barlangszentélyek földjén, Ihlara vagy Göreme völgyében, Kappadókiában. (1. kép) Ne rágódjunk most elvont üdvtörténeti kérdéseken, hanem lépünk be egyenesen az első festett sziklaodúba (mondjuk, a göremei Szent Dániel templomocskába (2. kép) és **lássunk** csodát!

Egyelőre húzódjunk meg csendben az egyik sarokban, és maradjunk veszteg. Várjunk türellemmel, míg ide is megérkezik... Kicsoda? Hát ő – a "fény az örök fényből" – ahogy az egyházatyja mondta. Közben, ha már hozzászokott a szemünk a félhomályhoz, szetpillanthatunk acsipetnyi térben, és ha finnyás természetűek vagyunk, akár mindjárt meg is botránkozhatunk. A falon "össze-vissza" sorakoznak a ké-

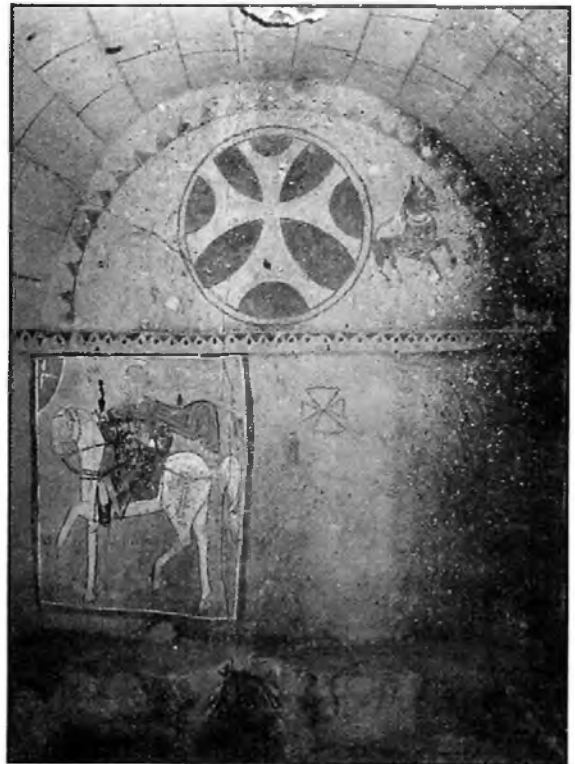

1. kép Sogani, Kubeli (kupolás) templom

pek. (Skandalum!) Se átgondoltság, se szimmetria. Az egyik szent az egyik sarokban (ráadásul kifelé lovagol a képből, egyenesen neki a mellette magasodó falnak!), aztán sokáig semmi, majd egy lazán odapötyintett máltai kereszt, csak úgy, egymagában, aztán megint semmi. Felül meg, egészen más stílusban festve, körbe komponált óráskereszt, s hozzá farral(!) illeszkedő esodaállat, persze "elrajzolva", de csúnyán...

No, ennyi elég is lesz a "tudós" szövegből. Most pedig felejtjük el mindazt, amit

2. kép Göreme, Szent Dániel templom

Közép-Kellet-Európában, XIX. századi szemléleti klisék "segítségével" belenyomtattak a fejünkbe kompozícióról, stílusjegyről, műfajismeretről, meggyászról... – és nyissuk ki jól a szemünket.

Igen, végre megérkezett... Nyugodtan beszél a felhályos terembe, ügyet sem vet az üresen tátongó falfelületekre, hanem egyenesen telibe kapja a kis keresztet. Aztán kilerebélyesedik, kényelmesen elterpeszkedik a bal sarokba, és máris "élni kezd" a lovasunk. Szent Prokópiosz vértanú. Eljött az ő ünnepe – más szóval: ezek a percek az ő "megvilágosodásának" perccéi. (Ha most ájtatoskodni jönne kedvünk, bizonyára Szent Prokópiosz tiszteletére illenék zengenünk a himnusz.) Ahány "falra hányt" szent, annyi "jeles nap" az évben, és annyi "jeles perc", akár "jeles óra" egy-egy napon belül. Mert írva van: "nem bármely órában válhat az ember bármivé: vannak pillanatok, amelyekben éger vagy teknősbéka igen, de ember semmiképpen sem születethik."

És a stílus-keveredések? A heterogeneitás? – hogy stíluszerűen görög jövevényszóval adjunk nevet a lászólagos zürzavarnak. Hiszen a lovas-szent mégiscsak egészen más stílusban fogalmazódott meg, mint a máltai kereszték vagy a kis bestia a lunettában! Erre a feladványra vajon van-e válasza a fénynek?

Van. Ha átsétálunk a göremei Elmali ("Almás" vagy "Almáfas") templomba, mindjárt le is

olvashatjuk a falról. (3. kép) Jól látható itt: a későbbi ("fejlettebb") stíluskorszak nem tett egyebet, mint hogy értelmezte, részletezve kibontotta a korábbi, tömörcsöbber fogalmazó kor képjelét. De **ugyanarra a pontjára** tette a falnak (a templombelsőnek) a maga főszereplőjét, az emberi mivoltában megragadott Üdvözítőt, mint az előd-mester ugyanennek a "kettős természetű", azaz isteni és emberi karakterű lénynek az elvont emblémáját. Nem is igen tehetett mást, hiszen ezt a pontot nem ő választotta ki, hanem a fény. Ő, a mesterember, csupán megjelölte, hogy a belülről sugárzó fény pillanatban, ünnepélyes külsőségek között, találkozhasson önmagával földi másával – ...*"hogya fény a fényre nézzen, és minden fényben égjen."*

Hogy a korábbi idők szerzetes-festői miért nem tartották szükségesnek részletezőbben kifejezni teret és időt zseniálisan egybemarkoló képi üzeneteiket, arra nézve többféle választ is megkockáztathatunk. A művészettörténet tudomány válasza – amint már megszokhattuk Kapadokiával kapcsolatban – ezúttal is eléggé kategórikus. Eszerint a "primitív" épületdekoráció (értsd: a nem-ábrázoló, vagy tömör képjelekben fogalmazó festészeti irány) a képrombolás korának (726-843) szomorú hagyatéka, egyben tanúbizonysága lenne. Vagyis: ez a művészet azért nem ábrázolja részletezőbben a földi világot, mert – tiltja neki a főhatóság.

Ha viszont a fényjárás szemszögéből ítéljük meg a tényállást, azt kell mondanunk: a "primitív" stílusfokon készült templom"diszitmény"-együttesek éppen hogy magasabb rendű eszmeiségről tanúskodnak, mint a "magyarázkodó" jellegűek. Az előbbi esetben elég a legegyszerűbb jelzéseket falra vinni az óramű-szerűen "működő" templombelsőben – az óramutató, amint azt az Olvasó nyilván már régen kitalálta, maga a fény sugar – az "ideológiát" minden órahasználatra szoruló, azaz menetrendszerű ájtatoskodását végző szerzetes ügyis kívülől fűjja. Magyarázkodni ott és akkor kell, ahol és amikor a tudás már elapadóban van, nem pedig a kultúrák csúcsein! Aligha szükséges tehát valamennyi "absztrakt" ábra mögé egy-egy birodalmi mundérban feszítő szellemi fináncot oda-képzelnünk, aki elvszerű szigorral lefoglal minden test-szerűt ábrázolást, mielőtt beengedné az "árul" a barlangkolostorok földjére.

Másrészről viszont feloldható az "ábrázoló", illetve "absztrakt" stílusfokok közötti ellentmondás azoknak a tanulságoknak a figyelembe vételével is, amelyeket az imént a Göreme-völgyi Elmali templomban nyertünk. Eszerint mindenképpen praktikus megoldásnak látszik először a lehető legegyszerűbb képjelekkel rögzíteni a napi-évi fényjárás legfontosabb állomásait a templom mennyezetén, a falakon, a padlón, illetve az oszlopok fejezetein, azután pedig – figyelni. Sokáig csakis figyelni: mi történik a való világ életében, amikor a fény sugar erre vagy arra a jelle "lép rá" ... és gyűjteni-gyűjtőgetni a tapasztalatokat.

3. kép Göreme, Elmali templom

Aztán egyszer csak kezd "megfestesedni" egy-egy kép. Most már tudjuk – példánknl maradván –, hogy Szent Prokópiosz napján melyik kitüntetett pontja "elevenedik meg" templomunknak – ez lesz Szent Prokópiosz szöglete. De azt is tudjuk immár, hogy a természet nagy háztartásában milyen fontosabb feladatkörök összpontosítottak erre az időszakra. Harc vagy béke uralkodik alapvetően az élővilágban ilyenkor? A szárazság vagy a nedvesség erői munkálnak-e inkább bennünk és körülöttünk? ... és így tovább. Mert Prokópioszunk falra kerülő képmásának ezekről a tulajdonságcsoportokról is tudósítani kell majd. Mégpedig hitelesen, meggyőzően – és nem utolsó sorban élménytadóan! Hiszen az esendő ember – hirdették bölcs eleink – nagyon is **másképp** esendő Szent Prokópiosz napján, mint mondjuk szent Eusztákhioszén, s Prokópiosztól természetesen olyan viselkedés-modellt kell számonkérnünk, amely az "ő napjának" jellegzetes veszélyei ellen vérték fel bennünket, illetve az éppen ekkortájt tollasodó erőnyeket erősítgeti bennünk.

Ha mindez megérett a természet hol lágy-melig, hol meg nagyonis huzatos óien élő szerzetes-festőben, akkor – és csakis akkor – tanácsos kezébe vennie az ecsetet, hogy konkrétabb, testibb alakzatokat varázsoljon a korábbi (esetleg nemzedékekkel korábbi) "absztrakt" formakeretekbe. És akkor, a rendelt nap rendelt órájában... *"képét elborítja majd a fény"*.

Ami pedig lovas szentünk "rendellencs" vonulási irányát illeti, erre is megvan most már a magyarázatunk: a fény útvonala ez voltaképpen, az "ő órájában". Mármint a Prokópioszéban, de csakis és kizárólag mint a fény ezidőtájt és éppen itt "akreditált" képviselőjében. Nem követhet hát más irányt, még akkor sem, ha a mi földhözragadt fogalmaink szerint most mindjárt nekimegy a szomszédos falnak.

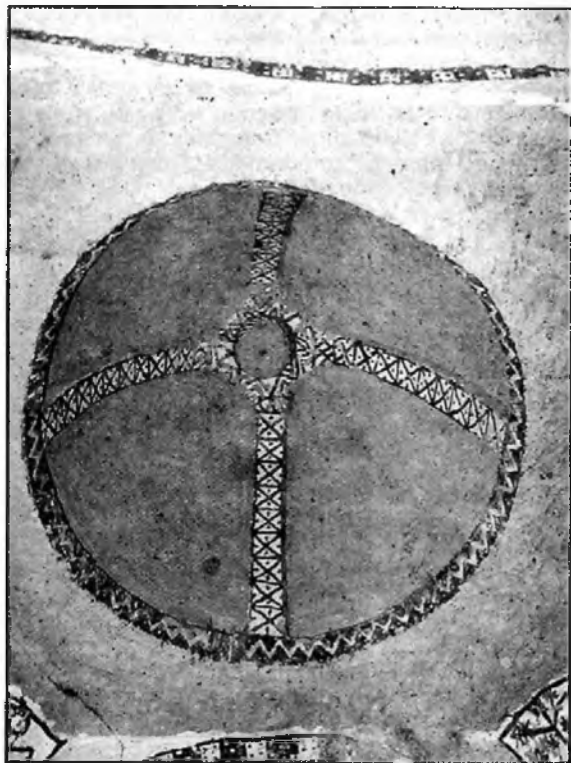
De az is érthetővé válik fokról-fokra, miért ragaszkodnak a szerzetes-építőmesterek, illetve festők ahhoz, hogy sziklába faragott-festett formáik **rendszere** minél hívebben megfeleljen a "városi" előképekének, jöllehet a gonddal megfaragott oszlopok itt alig juthatnak valódi lartó szerephez, s a kapitális (fővárosi) műizléssel megfestett képek egy része az év jelentős hányadában egyáltalán nem is látható a homályos odúkban. A megfelelés kényszere valójában nem a főváros irányába noszogatja a mestereket. Magasabb rendű "előképhez", a természet fény által nyilvánuló, látványos ritmusaihoz kívánnak "felzárkózni" a maguk kis-világának, mű-természetének csomópont-erővonalrendszerével, s így lesz művük – akár szándékuk ellenére is – főbb vonásaiban "megfelelője" Konstantinápoly egykorú reprezentatív építészeti-festészeti együttéseinek – **is!**

Lássunk most néhány konkrét példát arra vonatkozóan, milyen mélységg követik a sziklatemplomok freskódíszeti a természet "saját" életmegnyilvánulásait, illetve azoknak az éven belüli lüketését. A legszebb idevágó példával a göremei Szent Eusztáthiosz templom kínál meg

bennünkett. (Vigyázat! – Eusztáthiosz nem azonos Eusztákhioszszal, bár mindkettőjüket régtől fogva tisztelet övezi ezen a vidékén.) A mini-teret felülről lezáró kupolában (4. kép) szabályos négyküllőjű kerék feszül – mintha egy nomád jurta tetőszerkezetét bővölte volna ide csetjével a festő. A kupolát a függőleges falakra átvezető, háromszög alakú falmezőkben, az úgynevezett csegelyekben, az évszakok képjelei sorakoznak. (5-6. kép) a halálfejjel koronázott, csontvázszerű kőrő nyilvánvalóan a telet idézi; a levelekben már gazdag, de virágot, termést még nem hozó növény alighanem a tavaszt. A tél-jel másik oldalán ezek szerint a termés-ajándékokkal gazdag ősz kell hogy mutatkozzék. az ives záródású falmezők (lunetták) pedig mintegy összegezik az év illetén ritmusaival kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. A kopár, sovány kereszt az őszi és téli csegelyek között szemmel láthatólag a természet visszahúzóására és lekopaszodására utal, míg a tél és tavasz közé eső kereszt megduzzad, virágba borul – valóságos életfává terebélyesedik.

Ha ezek után újra felemeljük tekintetünket a kupola körbe zart egyenlő szárú keresztjére, nyomban világossá válik annak elsődleges – mai szóval leginkább "természettudományosnak" nevezhető – jelentése. A **horizontkört** idézi meg, amely, ha térbeli jelentését tekintjük irányadónak, a napfelkelte-helyek éven belüli

4. kép Göreme, Szent Eusztáthiosz templom, kupola

5. kép Göreme. Szent Eusztathiosz templom, a "kopasz" kereszt...

6. kép A keresztet "kivirágítik"

változásainak megfigyeléséhez szolgáltát ósidók óta igen alkalmas segédletet; ha pedig időben értelmeczzük, az évkört jeleníti, amelynek egy-egy cikkelye pontosan egy-egy évszaknak felel meg. Amint hogy a göremei Szent Eusztathiosz templomban is minden egyes boltozati körcíkkely alá egy-egy évszakjelző ábra esik, a pontosan oda illeszkedő csegelekbe.

Végül, ha minden előzetes spekulációt mellőzve, csupán arra figyelünk, mekkora felületeket fed le a folytonosan vándorló árnyékfolt a fölénk boruló, köröskörül is, átmérői mentén is fokbeosztással ellátott homorú "óraszámplapból", akkor tetszés szerinti pontosságú időszakaszolás műszereként szolgálhat számunkra a "szent hely" – mind a napok, mind az évek vonatkozásában.

Búcsúzzunk a kappadókiai baarlangtemplomoktól, a bennük tartalmas és izgalmas képi üzeneteik révén máig elevenen élő-ható "jóságos öregektől" a Nobel-díjas Georgiosz Szeferisz valomiasos tónusú, mindamelllett mértéktartóan összegező, bölcs mondataival.

"Az utolsó fény, melyet Bizánc a világra sugároz, olyan kéve, amely két fókuszából ered. Az egyik, Konstantinápoly, az előkelőséget és a bájot adja, amelyet még az antik pogány korból őrzött meg. A másik, a kappadókiai kolostoroké, a kézzelfogható élet lüktetését és üdeségét teszi hozzá. Talán azt is mondhatom, hogy szerencsések voltak azok a véletlenek, amelyek ezt az egysúlyt még jökor létrehozták; olyan időben, amikor mindkét hagyomány eleven volt még. Ha másként történik, és mindegyikük a maga útját folytatja, nagyon valószínű, hogy az egyik üres formákká vagy valamiféle zavaros retorikai magatartássá fajult volna... a másik pedig, magára hagyatva és mellőzve, nem jutott volna tovább a népi kézművesség naiv alkotásainál."

Részlet a szerző "Fényhimnusz" - Kappadókia barlangszentélyeiben című, megjelenés előtt álló könyvéből (Szerk.)

A felvételeket Gyarmathy László készítette.

Csoportkép az 1991. tavaszi Cálósai találkozó résztvevőiről (Tusnady Zsolt felvétele)